

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr Aleksandry Ryś

pt. *Socjopragmatyczna analiza zleksykalizowanych porównań w potocznych wypowiedziach konstruowanych. Na materiale Korpusu dawnych polskich tekstów dramatycznych (1772–1939)*

Wprowadzenie

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska mgr Aleksandry Ryś pt. *Socjopragmatyczna analiza zleksykalizowanych porównań w potocznych wypowiedziach konstruowanych. Na materiale Korpusu dawnych polskich tekstów dramatycznych (1772–1939)*, przygotowana pod opieką naukową dr hab. Barbary Mitrengi, prof. UŚ, i przedłożona w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, na Wydziale Humanistycznym, w Instytucie Językoznawstwa, w dyscyplinie językoznawstwo. Rozprawa ma postać liczącej 300 stron monografii w języku polskim, opartej na materiale korpusowym i leksykograficznym, przy czym zasadniczą część pracy stanowią analizy empiryczne. Jej problematyka sytuuje się na pograniczu kilku subdyscyplin językoznawstwa: pragmalingwistyki, socjolingwistyki, frazeologii i frazematyki oraz lingwistyki korpusowej. Opracowanie ma charakter metodologiczno-empiryczny: Autorka nie ogranicza się do opisu repertuaru zleksykalizowanych porównań występujących w wybranych dramatach, lecz proponuje metodę rekonstruowania ich prawdopodobnych funkcji pragmatycznych, a następnie konfrontuje wyniki tej analizy z informacjami anotacyjnymi dotyczącymi płci, wieku i statusu społecznego postaci (nadawców).

Przedmiot i cel badań

Przedmiotem badań są zleksykalizowane konstrukcje porównawcze występujące w dialogach i monologach dramatycznych z lat 1772–1939. Główny problem badawczy został ujęty jako pytanie o prawdopodobne sposoby funkcjonowania tych konstrukcji w wypowiedziach postaci reprezentujących różne grupy społeczne (s. 4–5). Zasadniczym celem rozprawy jest opracowanie socjopragmatycznej metody badania stałych połączeń wyrazowych w dawnych tekstach imitujących odmianę mówioną języka właściwą danemu okresowi historycznemu (s. 5). Cel ten precyzują dwa pytania badawcze: pierwsze dotyczy intencji użycia oraz funkcji

zleksykalizowanych porównań w wypowiedziach realizujących określone akty mowy, drugie zaś – zależności między ich użyciem a płcią, wiekiem i statusem społecznym postaci mówiących (s. 7).

Tytuł zasadniczo odpowiada zawartości opracowania. Określenie „zleksykalizowane porównania” jest przedmiotem szerokiej dyskusji terminologicznej w rozdziale trzecim, „analiza socjopragmatyczna” znajduje rozwinięcie w rozdziałach piątym i szóstym, a podtytuł określa podstawę materiałową oraz jej ramy chronologiczne. Pewnej ostrożności interpretacyjnej wymaga termin „potoczne wypowiedzi konstruowane”. Poddane analizie fragmenty dramatów nie stanowią bezpośredniego świadectwa rzeczywistej codziennej komunikacji, ale przybliżają literacki model potocznej interakcji, przetworzonej przez język autora, konwencję gatunkową, funkcję sceny i konstrukcję postaci. O ograniczeniach wynikających ze specyfiki badanego materiału językowego Autorka pisze w wielu miejscach rozprawy (s. 5, 40–46, 232, 253).

Podstawa teoretyczna jest adekwatna do założonego celu badań. Za trafne należy uznać wykorzystanie w analizie socjopragmatycznej klasyfikacji czasowników mówienia i sposobu eksplikacji aktów mowy Anny Wierzbickiej (s. 101–105), odwołanie się do podziału funkcji językowych Douglasa Bibera (s. 108–110) oraz implementację procedury badawczej Teuna A. van Dijka (s. 7–11). Wszystkie wymienione koncepcje i narzędzia analityczne zostały przez Autorkę dostosowane do specyfiki badanego materiału językowego. Określenie badań jako w pełni *corpus-driven* wydaje się jednak zbyt kategoryczne. Trafniej byłoby mówić o podejściu łączącym elementy *corpus-driven* i *corpus-based*, tj. eksplorację danych korpusowych z analizą opartą na przyjętych założeniach teoretycznych.

Deklarowany wkład rozprawy w rozwój badań językoznawczych można ująć w trzech zasadniczych punktach. Po pierwsze, polega on na adaptacji wieloetapowej procedury analizy sytuacji komunikacyjnej do badania dawnych realizacji jednostek frazematycznych; po drugie – na połączeniu interpretacji aktów mowy i funkcji językowych z danymi anotacyjnymi dotyczącymi płci, wieku i statusu społecznego w KorTeDa; po trzecie – na wykorzystaniu wyników do opracowania projektu rozszerzonego opisu leksykograficznego (s. 255–257).

Podstawa materiałowa rozprawy

Podstawę materiałową stanowi *Korpus dawnych polskich tekstów dramatycznych (1772–1939)*, będący pierwszą opublikowaną częścią powstającego w Instytucie Językoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego *Korpusu Tekstów Dawnych* (KorTeDa). Zgodnie z informacjami zawartymi w rozprawie eksplorowany subkorpus obejmuje 50 wyselekcjonowanych utworów

dramatycznych napisanych po polsku przez 34 autorów. Zbiór ten tworzą teksty powstałe w latach 1772–1939 na ziemiach polskich, podejmujące tematykę obyczajową, adresowane do odbiorców należących do klasy średniej oraz prezentujące postaci z różnych grup społecznych (s. 22–24). Zbiór tekstów jest zasadniczo jednorodny pod względem gatunkowym, lecz zróżnicowany ze względu na autorstwo, czas powstania utworów, miejsce akcji, konwencję dramatyczną oraz sposób stylizacji mowy.

W pierwszym etapie ekscerpcji wyodrębniono około 260 wypowiedzi zawierających 153 tekstowe realizacje porównań; następnie materiał został zweryfikowany i zawężony. Ostatecznie analizą objęto 150 wypowiedzi zawierających 111 tekstowych realizacji 78 porównań zleksykalizowanych (s. 77–78). Kryteria doboru frazemów przybliżono na s. 77. Do analizowanego zbioru włączono jednostki notowane w słownikach ogólnych i specjalistycznych języka polskiego (s. 78–83). Etapy ekscerpcji zostały jasno opisane (s. 5–6, 77–78), co zwiększa przejrzystość metodologiczną badań.

Autorka świadomie nie obejmuje analizą pełnych dramatów, ograniczając zasadniczy kontekst do fragmentu wyświetlanego przez korpus i do sąsiednich kwestii dialogowych, a w przypadkach tego wymagających – do wcześniejszych wypowiedzi postaci (s. 6, też przyp. 5). Rozwiązanie to jest spójne z deklarowanym zamiarem sprawdzenia możliwości prowadzenia analizy na podstawie widoku korpusowego, lecz stanowi jedno z najważniejszych źródeł niepewności. Rekonstrukcja intencji nadawcy, relacji między postaciami oraz funkcji komunikatu może zależeć od zdarzeń oddalonych od analizowanej repliki. Ograniczenie kontekstu jest szczególnie dotkliwe tam, gdzie klasyfikacja wymaga rozróżnienia aktu głównego i pomocniczego albo identyfikacji funkcji personalnej.

Dokumentowanie przykładów za pomocą zrzutów z KorTeDa pozwala ilustrować formę wypowiedzi i jej podstawowe metadane, indeks porównań zleksykalizowanych (s. 299–300) ułatwia odnajdywanie jednostek w obrębie pracy, a tabela na s. 84–89 umożliwia zestawienie realizacji tekstowych porównań z ich postacią słownikową. Przydatnym uzupełnieniem rozprawy w zakresie prezentacji danych byłby wykaz cytowanych dialogów (lub odsyłaczy do nich), obejmujący podstawowe dane bibliograficzne ich prymarnych źródeł (czyli dramatów). Ułatwiłoby to odbiorcy ustalenie proveniencji przywoływanych wypowiedzi, osadzenie ich w szerszym kontekście oraz weryfikację proponowanych interpretacji, bez konieczności przeszukiwania zasobów korpusowych.

Struktura opracowania

Rozprawa składa się z *Wprowadzenia* (s. 4–11), sześciu rozdziałów, *Zakończenia* (s. 254–258) oraz części uzupełniających. W rozdziałach 1–3 przedstawiono podstawy teoretyczne pracy. W rozdziale pierwszym omówiono zagadnienia humanistyki cyfrowej i lingwistyki korpusowej oraz scharakteryzowano korpus KorTeDa (s. 12–24). Rozdział drugi poświęcono pragmalingwistyce historycznej, socjopragmatyce, a także rodzajom danych językowych wykorzystywanych w badaniach nad dawną komunikacją (s. 25–46). W rozdziale trzecim uporządkowano kwestie związane ze statusem porównań zleksykalizowanych w ujęciu frazeologicznym i frazematycznym (s. 47–76). W rozdziale czwartym przedstawiono zasady doboru jednostek do analizy oraz skonfrontowano materiał korpusowy z danymi leksykograficznymi (s. 77–89). Rozdziały piąty i szósty poświęcono odpowiednio analizie pragmalingwistycznej (s. 90–230) i socjolingwistycznej (s. 231–253). W *Zakończeniu* zestawiono najważniejsze wyniki badań oraz wskazano możliwości ich wykorzystania w opisie leksykograficznym (s. 254–258).

Ogólny układ pracy jest logiczny: od charakterystyki korpusu i natury danych, przez definicję przedmiotu badań oraz kryteria ekscerpcji, po interpretację jakościową i zestawienia ilościowe. Rozdział piąty stanowi trzon pracy i jest zdecydowanie najobszerniejszy, co odpowiada metodologicznemu celowi rozprawy. Rozdział szósty jest krótszy i służy sprawdzeniu przydatności anotacji społecznej w analizie. W rozprawie brakuje osobnego, syntetycznego rozdziału metodologicznego. Podstawowe założenia badawcze zostały rozproszone między *Wprowadzeniem* a poszczególnymi rozdziałami rozprawy (głównie 4, 5 i 6), co znacznie utrudnia ich całościowe uchwycenie.

Uwagi do poszczególnych rozdziałów

Rozdział pierwszy stanowi szerokie wprowadzenie do problematyki zwrotu cyfrowego w humanistyce i rozwoju lingwistyki korpusowej oraz przybliża genezę korpusu KorTeDa. Jego walorem jest ukazanie, że wykorzystanie korpusu historycznego do badań nad językiem nie jest jedynie technicznym sposobem wyszukiwania cytatów, lecz wiąże się ze zmianą skali i rodzaju pytań badawczych.

W rozdziale drugim Autorka przedstawia rozwój pragmalingwistyki historycznej, socjopragmatyki i badań nad społecznym uwarunkowaniem języka, a następnie porządkuje rodzaje danych dostępnych badaczowi zajmującemu się dawną komunikacją. Dialog dramatyczny zostaje ujęty jako tekst konstruowany, który może zachowywać ślady wyobrażeń o potocznej interakcji, ale nie jest jej bezpośrednim zapisem. Mocną stroną rozdziału jest

omówienie ograniczeń wypowiedzi fikcjonalnych: filtra autora, konwencji, stylizacji, strategii kompozycyjnej i przeznaczenia tekstu (s. 35–46). Autorka nie twierdzi, że dialog literacki jest prostym ekwiwalentem rozmowy rzeczywistej. Przyjmuje, że może on dokumentować repertuar możliwych praktyk komunikacyjnych i społecznie rozpoznawalnych sposobów mówienia. To założenie uzasadnia wykorzystanie badanego materiału językowego do analizy jakościowej i wpisuje prowadzone rozważania w szerszą dyskusję nad naturą danych historycznych.

Rozdział trzeci porządkuje relacje między konstrukcją porównawczą *sensu largo*, porównaniem zleksykalizowanym, frazeologizmem, frazemem, wariantem, synonimem i innowacją. Autorka sprawnie zestawia tradycje badawcze i świadomie wybiera perspektywę frazematyczną Wojciecha Chlebdy, która pozwala badać zleksykalizowane porównania jako odtwarzalne elementy komunikacji realizujące się w określonym kontekście. Do obszaru badań włącza modyfikacje leksykalne i gramatyczne porównań, formy eliptyczne oraz warianty pochodzące z różnych wspólnot kulturowych i języków. Granica między tekstową realizacją tej samej jednostki, wariantem, synonimem a innowacją nie zawsze jest ostra. Autorka formułuje kryteria pozwalające porządkować poszczególne typy przekształceń oraz odwołuje się do rozstrzygnięć przyjętych w wybranych opracowaniach leksykograficznych.

Rozdział czwarty stanowi ogniwo łączące część teoretyczną z analityczną. W podrozdziale 4.1 opisano kryteria doboru materiału, etapy ekscerpcji korpusu oraz liczebność badanego zbioru porównań. W części 4.2 uzasadniono wybór czterech leksykonów: *Słownika frazeologicznego języka polskiego* Stanisława Skorupki, *Nowej księgi przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, *Słownika wileńskiego* oraz *Michała Arcta słownika frazeologicznego. Poradnika dla piszących*, które posłużyły do weryfikacji stopnia utrwalenia porównań reprezentowanych przez badane realizacje tekstowe. Dobór słowników był warunkowany ich chronologią, profilem i charakterem zasobów (s. 78–81). W części 4.3 zamieszczono tabelę (s. 84–89) porządkującą tekstowe realizacje porównań wraz z ich wariantami i poświadczeniami leksykograficznymi. Przyjęto zatem, że analizie będą poddane wyłącznie tekstowe realizacje słownikowych porównań zleksykalizowanych. Mocną stroną kryterium jest ograniczenie wpływu współczesnej intuicji i kompetencji językowej badacza na ocenę stopnia utrwalenia jednostek historycznych. Konsekwencją tego rozwiązania jest jednak pominięcie porównań potencjalnie utrwalonych w uzusie, lecz nierejestrowanych przez wybrane słowniki (zob. przykłady na s. 81–82). W rezultacie badanie dotyczy przede wszystkim dawnych realizacji jednostek poświadczonych w wybranych leksykonach, a nie

całego zasobu zleksykalizowanych porównań obecnych w subkorpusie KorTeDa. Ograniczenie to powinno zostać wyraźniej zaznaczone w definicji przedmiotu badań.

Rozdział piąty stanowi centrum rozprawy. Autorka rozpoczyna od omówienia wielu kwestii, między innymi intencjonalności wypowiedzi, aktu mowy, relacji między mikroaktem i makroaktem, świadomości językowej uczestników komunikacji oraz możliwości rekonstruowania zamiaru mówiącego z tekstu fikcjonalnego. Adaptacja klasyfikacji czasowników mówienia Anny Wierzbickiej, wykorzystanie języka eksplikacji intencji oraz autorska interpretacja funkcji wypowiedzi Douglasa Bibera prowadzą do wyróżnienia 17 aktów mowy i kilku funkcji, jakie mogą w wypowiedzi pełnić porównania (s. 90–110, 222–230). W analizie Autorka wskazuje funkcje ideacyjną, interpersonalną, intrapersonalną i personalną, natomiast funkcje estetyczną i kontekstową uznaje za obecne w każdej realizacji tekstowej (s. 105–111, 225–226). Funkcja personalna jest jednym z ciekawszych elementów propozycji. Autorka wiąże ją z powtarzalnym użyciem frazemów przez konkretne postaci (s. 227–230). Analiza pokazuje, że wielokrotne użycie określonych porównań może służyć indywidualizacji języka postaci i pełnić funkcję charakteryzującą. Jest to wniosek wartościowy dla pragmatyki literackiej i stylistyki. Aby jednak z większą pewnością mówić o indywidualizacji języka konkretnego bohatera, należałoby uwzględnić szerszy kontekst jego zachowań językowych oraz porównać je z zachowaniami innych postaci dramatu.

Część 5.3 zawiera kolejno opisy 17 aktów mowy: komentowania, odpowiadania, strofowania, usprawiedliwiania się, narzekania, plotkowania, dopowiadania, wspomniania, zachwycania się, zaklinania, niezgadzania się, odmawiania, radowania się, chwalenia się, nakazywania, wskazywania i proszenia. Analizy poszczególnych dialogów są na ogół wnikliwe, uwzględniają związek między użytą jednostką a relacją nadawczo-odbiorczą i ujawniają wielofunkcyjność realizacji tekstowych. Wyniki – m.in. dominacja komentowania (42,7% wszystkich badanych wypowiedzi) i odpowiadania (10,7%) oraz częste występowanie jednostki *jak Boga kocham* (25 wypowiedzi, co stanowi prawie 17% zgromadzonego materiału) – zostały syntetycznie zebrane we wnioskach (s. 223–225).

Na pozytywną ocenę zasługuje sposób dostosowania istniejących typologii i narzędzi do badanego materiału językowego. Autorka wskazuje przypadki niejednoznaczne i rezygnuje z tych kroków postępowania badawczego, których nie można wiarygodnie przeprowadzić na podstawie dostępnych danych. Procedura badawcza inspirowana metodą pragmatycznych badań literackich Teuna A. van Dijka została omówiona we *Wprowadzeniu* (s. 7–10). Obejmuje ona: identyfikację czasu, miejsca i „możliwego świata”; interpretację kompetencji i świadomości językowej postaci; określenie relacji interlokutorów; rozpoznanie intencji

nadawcy i funkcji wypowiedzi; ocenę fortunności aktu mowy. Ostatecznie, ze względu na ograniczony kontekst korpusowy, zastosowano trzy etapy, rezygnując z oceny kompetencji i świadomości uczestników komunikacji oraz fortunności (s. 8, 10).

Rozdział szósty jest interesującą próbą powiązania wyników analizy pragmalingwistycznej z informacjami anotacyjnymi dotyczącymi płci, wieku i statusu społecznego. Autorka wyjaśnia, że przyjmuje kategorie twórczyń KorTeDa: biologiczny podział płci, pięć kategorii wieku oraz cztery wartości statusu społecznego (s. 231). Podkreśla również, że materiał nie pozwala na wierne odtworzenie mowy grup historycznych (s. 232, 253). Zasadnicze zastrzeżenie dotyczy sposobu interpretacji danych w tej części rozprawy. W kilku miejscach rozkład przykładów zawierających porównania zostaje potraktowany jako podstawa do wnioskowania o częstotliwości lub preferencji ich użycia przez określone grupy społeczne. Tymczasem bez właściwego punktu odniesienia, na przykład liczby wszystkich wypowiedzi, aktów mowy lub interakcji danego typu, nie można stwierdzić, że dana grupa posługuje się porównaniami częściej lub chętniej. Czasem dochodzi do pomieszania jednostek analizy, np. wartości 46% i 52% odnoszą się do odsetka postaci używających porównań, a nie do odsetka wypowiedzi, jak zapisano w rozprawie (s. 232–233). Ostrożność w interpretacji jest potrzebna także dlatego, że niektóre typy aktów mowy obejmują zaledwie kilka przykładów, a wiele wypowiedzi pochodzi od tych samych postaci, przez co komunikaty jednego bohatera mogą silnie wpływać na wynik całej grupy. Ponadto w analizie nie uwzględniono zróżnicowania wynikającego z autorstwa, konwencji utworów czy czasu ich powstania. Z tych względów rozdział należy traktować przede wszystkim jako pilotażowe rozpoznanie możliwości wykorzystania KorTeDa w tego typu badaniach i źródło hipotez, a nie jako dowód na istnienie różnic w społecznym użyciu porównań w badanym okresie.

W *Zakończeniu* Autorka odpowiada na pytania badawcze i przedstawia projekt rozbudowanych artykułów hasłowych jednostek *jak Boga kocham, rosnąć jak na drożdżach i żyć jak pustelnik* (s. 255–257). Jest to interesujące zastosowanie wyników: opis leksykograficzny porównania zostaje uzupełniony informacją o aktach mowy, w których jednostka może występować, o jej funkcjach, o typach nadawców i odbiorców. Propozycja pokazuje, że analiza kontekstu może ujawnić sposoby i właściwości użycia frazemu niewidoczne w tradycyjnej definicji semantycznej. Socjopragmatyczne informacje mogą wzbogacić leksykografię historyczną, o ile zostanie wyraźnie zaznaczone, że wnioski te odnoszą się do badanego zbioru wypowiedzi i nie powinny być automatycznie uogólniane na cały zasób języka danej epoki ani na zachowania językowe całych grup społecznych.

Warstwa odsyłaczowo-bibliograficzna

Bibliografia jest obszerna, aktualna i obejmuje polskie oraz zagraniczne prace z frazeologii i paremiologii, teorii porównania, pragmatyki historycznej, socjopragmatyki historycznej, socjolingwistyki, lingwistyki korpusowej, humanistyki cyfrowej, leksykografii oraz metodologii badań nad tekstami literackimi. Zakres piśmiennictwa odpowiada interdyscyplinarnemu profilowi rozprawy i potwierdza orientację Autorki w kilku tradycjach badawczych.

Literatura przedmiotowa jest wykorzystywana przede wszystkim do formułowania kryteriów ekscerpcji i adaptacji metod, a nie jedynie do prezentacji stanu badań. W rozdziale drugim służy ona uzasadnieniu traktowania dialogów konstruowanych jako źródła danych pragmatycznych, w rozdziale trzecim – ustalaniu kryteriów definicyjnych i opisowi wariantywności, w rozdziale czwartym – ocenie wartości dawnych leksykonów, a w rozdziale piątym – dostosowaniu do badań ustaleń Anny Wierzbickiej i Douglasa Bibera. Autorka konfrontuje różne stanowiska, uzasadnia przyjmowane rozstrzygnięcia teoretyczne oraz wskazuje te elementy wykorzystywanych koncepcji, które pomija ze względu na ich niedostosowanie do specyfiki analizowanego materiału językowego. Takie ujęcie literatury ma charakter analityczny i świadczy o ogólnej wiedzy teoretycznej Autorki.

System cytowań autor–rok jest stosowany zasadniczo konsekwentnie. Wyodrębniono również wykazy korpusów, słowników i źródeł internetowych oraz rozwinięcie skrótów. Błąd nazwiska *Rockwall* zamiast *Rockwell* występuje nie tylko w tekście, ale także w bibliografii (s. 14, 288), co wskazuje, że nie jest to jednorazowa omyłka typograficzna.

Warstwa językowo-stylistyczna

Warstwa językowa rozprawy w znacznej mierze odpowiada standardom sprawnej i komunikatywnej polszczyzny naukowej. Autorka na ogół poprawnie posługuje się terminologią kilku subdyscyplin, definiuje kluczowe pojęcia i jasno sygnalizuje przyjmowane rozstrzygnięcia. Rozbudowany wywód pozostaje zasadniczo spójny, a przejścia między teorią a analizą są czytelne. W rozprawie pojawiają się jednak fragmenty o dużym zagęszczeniu treści, którym należałoby nadać bardziej przejrzystą strukturę. Dotyczy to głównie prób zakreślania granic rozumienia terminów i pojęć (por. s. 91–94: *świadomość i kompetencja językowa* a *świadomość i kompetencja lingwistyczna*, *intuicja* i *poczucie językowe* oraz *sprawność językowa* i *komunikacyjna*). Przy tak dużej liczbie odniesień i nagromadzeniu kategorii ich wzajemna hierarchia nie zostaje dostatecznie wyeksponowana. Czytelnik może stracić

orientację w tym, które pojęcia rzeczywiście pełnią funkcję narzędzi analizy, które mają jedynie znaczenie porządkujące, a które służą opisowi ograniczeń możliwości badawczych.

W rozprawie można znaleźć niedociągnięcia językowe i redakcyjne o różnej randze: błędy składniowe i fleksyjne (np. „analiza [...] została przeprowadzone” zamiast *przeprowadzona*, s. 110; „z pewnymi ograniczeniami, taki jak” zamiast *takimi jak*, s. 43; „Akty mowy, w których można użyć jednostkę” zamiast *jednostki*, s. 256–257; „nawiązuje lub polemizuje z dotychczasowymi teoriami” zamiast *nawiązuje do dotychczasowych teorii lub z nimi polemizuje*, s. 94; „Oboje badaczy postuluję” zamiast *Oboje badacze postulują*, s. 96; „brzydzi się wtrącaniem czyjeś sprawy” zamiast *brzydzi się wtrącaniem się w czyjeś sprawy*, s. 103), usterki leksykalne (np. „ilość słów” zamiast *liczba słów*, s. 20), błędy interpunkcyjne (s. 4, 23, 25, 42, 57, 78, 94, 100), błędy w zapisie nazw własnych (np. „Robert Bus” zamiast *Roberto Busa*, s. 13; „Mitregna” zamiast *Mitrenga*, s. 23) oraz literówki (np. „nazwa” zamiast *nazywa*, s. 97). Zdarzają się również uchybienia, które zakłócają właściwy odbiór treści i zaburzają wnioskowanie. Dotyczy to zwłaszcza niewłaściwego użycia nazw funkcji, prowadzącego do sprzeczności z przedstawionymi danymi („ideacyjnej i intrapersonalnej” zamiast *ideacyjnej i interpersonalnej*, s. 237, por. też s. 250).

Warstwa edytorsko-redakcyjna

Układ graficzny jest konsekwentny: hierarchia nagłówków, numeracja stron, podpisy przykładów, wykresów i tabel ułatwiają orientację. Tabela materiałowa w rozdziale czwartym pozwala porównywać realizacje korpusowe z czterema źródłami leksykograficznymi. Indeks porównań zleksykalizowanych (s. 299–300) ułatwia poruszanie się w zgromadzonym materiale. Zrzuty ekranowe z KorTeDa dokumentują bezpośredni kontekst dostępny w widoku korpusowym, nazwę postaci i anotację społeczną.

Zdarzają się usterki redakcyjne, które należy poprawić, między innymi: niewłaściwe przyporządkowanie numerów zrzutów ekranowych do realizacji tekstowych porównań, np. *walczyliśmy jak twy* („XIV.3” zamiast XIV.1) oraz *twardy jak skała* („XVIV.1” zamiast XIV.3) (s. 228, por. s. 213–214), niezgodność nazwy funkcji z danymi przedstawionymi na wykresie (s. 237, zob. wyżej), błędne wartości lub nazwy funkcji w komentarzu (s. 250), niewłaściwy odsyłacz do rysunków 163–165 zamiast *154–156* (s. 255, por. s. 256–257).

Konkluzja

Rozprawa mgr Aleksandry Ryś podejmuje istotny poznawczo i dotąd słabo rozpoznany problem komunikacyjnego funkcjonowania zleksykalizowanych porównań w dawnych dialogach i monologach konstruowanych. Jej głównymi osiągnięciami są: integracja

frazematyki, pragmatyki historycznej, socjolingwistyki i lingwistyki korpusowej; przejrzysta, wieloetapowa procedura ekscerpcji materiału; samodzielna adaptacja klasyfikacji aktów mowy i funkcji porównań zleksykalizowanych; wnikliwie prowadzona analiza 150 wypowiedzi oraz propozycja wykorzystania ustaleń pragmatycznych w leksykografii historycznej. Rozdział piąty dostarcza licznych przekonujących interpretacji, pokazujących, że utrwalona konstrukcja może współtworzyć akt mowy, relację interpersonalną i charakterystykę postaci. Najpoważniejsze zastrzeżenia dotyczą ograniczenia kontekstu do widoku korpusowego oraz sposobu obliczania i interpretowania wyników w rozdziale szóstym (zob. wyżej).

Rozprawa prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Autorki w dyscyplinie językoznawstwo. Świadczą o tym znajomość polskiej i zagranicznej literatury z kilku subdyscyplin, umiejętność zestawiania odmiennych perspektyw badawczych, świadomy wybór frazematycznego ujęcia jednostki, rozumienie ograniczeń danych historycznych oraz funkcjonalne wykorzystanie narzędzi teorii aktów mowy i pragmatyki literackiej. Wymóg z art. 187 ust. 1 w tym zakresie oceniam pozytywnie.

Rozprawa potwierdza również umiejętność Autorki w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Autorka wyodrębniła materiał badawczy z zasobu korpusowego, sformułowała kryteria jego kwalifikacji, przeprowadziła rozległą kwerendę leksykograficzną, przystosowała narzędzia teoretyczne do specyfiki zgromadzonego materiału i przyjęte założenia zastosowała w prowadzonych analizach jakościowych i ilościowych. Wątpliwości odnoszące się do rozdziału szóstego dotyczą przede wszystkim zakresu twierdzeń socjolingwistycznych, nie zaś umiejętności zaprojektowania i przeprowadzenia badania. Wymóg dotyczący samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, określony w art. 187 ust. 1, oceniam pozytywnie, z przedstawionymi wyżej zastrzeżeniami.

Za oryginalne rozwiązanie problemu naukowego uznaję opracowanie i empiryczne sprawdzenie metody socjopragmatycznego opisu zleksykalizowanych porównań w dawnych wypowiedziach konstruowanych. Oryginalność nie polega jedynie na wykorzystaniu nowego materiału, lecz także na połączeniu identyfikacji aktów mowy i funkcji językowych z anotacją społeczną oraz na wykorzystaniu wyników do opracowania projektu opisu leksykograficznego. Nie uznaję natomiast za dowiedzione istnienia ogólnych różnic w używaniu badanych porównań między kobietami a mężczyznami ani między przedstawicielami różnych grup wiekowych i warstw społecznych w latach 1772–1939. Przy tak określonym i zawężonym zakresie osiągnięcia wymóg zawarty w art. 187 ust. 2 oceniam pozytywnie.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Aleksandry Ryś pt. *Socjopragmatyczna analiza zleksykalizowanych porównań w potocznych*

wypowiedziach konstruowanych. Na materiale Korpusu dawnych polskich tekstów dramatycznych (1772–1939) prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Autorki w dyscyplinie językoznawstwo, potwierdza umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej oraz stanowi oryginalne rozwiązanie wskazanego problemu metodologiczno-empirycznego w postaci socjopragmatycznej metody opisu zleksykalizowanych porównań w dawnych wypowiedziach konstruowanych. Tym samym rozprawa spełnia wymagania określone w art. 187 ust. 1–2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U.2024.1571). Wydaję recenzję pozytywną i wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Aleksandry Ryś do dalszych etapów wszczętego postępowania w sprawie nadania stopnia doktora w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.

7.09.2026 r.

.....
Data i podpis osoby recenzującej